

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки
факультету № 1

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ
ПОГЛИНАННЯМ ТА ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ,
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЇХ
ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ (РЕЙДЕРСТВО)**

Науково-методичні рекомендації

Харків 2020

УДК 343.98:[343.74:343.37] (477)

ББК 67.9 (4УКР) 623я73

О - 75

АВТОРИ

Кікінчук Василь Васильович, к.ю.н., завідувач кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Гусєва Влада Олександрівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

РЕЦЕНЗЕНТИ

Щербаковський Михайло Григорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

Перлін Станіслав Ігорович, к.ю.н., директор Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Затверджено на засіданні Науково-методичної ради Харківського національного університету внутрішніх справ протокол № 9 від 23.09.2020

У науково-методичних рекомендаціях представлено основні положення щодо кримінально-правової та криміналістичної характеристик кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство), а також наведено механізм документування та розслідування вказаних кримінальних правопорушень. Виокремлено алгоритми дій слідчого як на початковому, так і на наступному етапах розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

Для працівників органів Національної поліції України, науковців, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, докторантів, курсантів, студентів та слухачів навчальних закладів юридичного профілю, а також усіх, хто цікавиться питаннями удосконалення діяльності підрозділів Міністерства внутрішніх справ та Національної поліції України.

Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): науково-методичні рекомендації / В.В. Кікінчук, В.О. Гусєва. Харків : ХНУВС. 2020. 58 с.

УДК 343.98:[343.74:343.37] (477)

ББК 67.9 (4УКР) 623я73

О - 75

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
1. ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ПОГЛИНАННЯМ ТА ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЇХ ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ (РЕЙДЕРСТВО)	8
1.1. Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство).....	8
1.2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство).....	19
2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ПОГЛИНАННЯМ ТА ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЇХ ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ (РЕЙДЕРСТВО)	29
2.1. Початковий етап розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство).....	29
2.2. Наступний етап розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство). Типові тактичні операції.....	41

3. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ПОГЛИНАННЯМ ТА ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЇХ ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ (РЕЙДЕРСТВО).....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

<i>Скорочення</i>	<i>Значення</i>
ЗМІ	Засоби масової інформації
КК	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
НСРД	Негласні слідчі (розшукові) дії
ОРД	Оперативно-розшукова діяльність
ППВСУ	Пленум Верховного Суду України
СБУ	Служба безпеки України

ВСТУП

Ст. 42 Конституції України гарантує кожному право на не заборонену законом підприємницьку діяльність, а ст. 6 Господарського кодексу України закріплює загальні принципи господарювання. Однак ці декларативні норми значною мірою нівелюються внаслідок поширених випадків протиправних захоплень вітчизняних суб'єктів господарювання, що чинить дестабілізуючий вплив на економічні відносини в країні. Будучи складним протиправним явищем, «рейдерство» пов'язане з низкою реальних загроз економічній безпеці, серед яких варто виокремити зростання рівня корумпованості і безробіття, монополізацію окремих сегментів ринку, втрату конкурентоспроможності, зниження виробництва, дискредитацію органів державної та місцевої влади, правоохоронних органів і судів, погіршення інвестиційного клімату, зниження рівня податкових надходжень, деформацію правової ідеології суспільства тощо.

Процеси злиття, приєднання, іншої зміни правового статусу суб'єктів господарювання традиційно регламентуються нормами цивільного і господарського законодавства України. В умовах цивілізованої ринкової економіки періодична зміна власників комерційних організацій є нормальним, загальноприйнятим механізмом регулювання відносин між учасниками ринку. Водночас в економічних реаліях сучасної України межа між, з одного боку, неналежною реалізацією суб'єктом господарювання своїх прав і обов'язків, та, з іншого, вчиненням кримінально караних діянь є розмитою. Адже наразі здебільшого йдеться не про примітивні способи отримання чужого майна (на кшталт фізичного усунення керівника підприємства) - їм на зміну прийшли переважно ненасильницькі протиправні дії, пов'язані зі штучним банкрутством юридичних осіб, заволодінням їхнім майном шляхом використання підроблених документів, використанням

фіктивних нотаріальних послуг і незаконних реєстраційних дій, винесення судами неправосудних рішень тощо.

Окреслені негативні процеси зумовили появу в науковому і діловому обігу, зокрема, таких понять, як «рейдерство», «захоплення підприємств», «корпоративний шантаж», «корпоративна війна», нормативне визначення яких відсутнє.

В економічній, періодичній, деколи в юридичній літературі та на практиці посягання на майно називають «рейдерством». Термін «рейдерство» походить від англійського «рейдер» (raider) – «військовий корабель, що виконує самостійні завдання з метою знищення морських транспортних засобів». Слово «raid» з англійської перекладається як напад, набіг, відповідно «raider» – нападник, грабіжник. Як явище, «рейдерство» в Україні виникло пізніше, ніж в Європі.

За своїм юридичним змістом і властивими цьому явищу рисами протиправне захоплення суб'єктів господарювання означає суспільно небезпечну поведінку, яка полягає в ретельно підготовленому, організованому та ззовні правильно оформленому заволодінні суб'єктом господарювання.

Ураховуючи, що указані протиправні дії призводять до порушення прав суб'єктів господарювання, що в цілому призводить до погіршення економічного стану держави, адже призводить до зниження рівня закордонних інвестицій, і взагалі авторитету держави на міжнародній арені, дана тема актуальна для дослідження. Сподіваємося, що представлені методичні рекомендації допоможуть правоохоронцям ефективно розслідувати та протидіяти даним кримінальним правопорушенням.

1. ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ПОГЛИНАННЯМ ТА ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЇХ ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ (РЕЙДЕРСТВО)

1.1. Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство).

Перш ніж розглядати специфіку розслідування указаних видів кримінальних правопорушень, пропонуємо розглянути їх кримінально-правову характеристику, адже елементи кримінально-правової характеристики можна віднести до обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Ураховуючи значний обсяг складів кримінальних правопорушень, пропонуємо здійснити їх розподіл на декілька груп класифікуючи їх за родовим об'єктом, а саме:

I група – кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним поглинанням та захопленням підприємств (вчинені у сфері господарської діяльності), серед яких:

- 1) Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205-1 КК України).
- 2) Протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК України).
- 3) Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України).
- 4) Доведення до банкрутства (ст. 219 КК України).

5) Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231 КК України).

II група – кримінальні правопорушення, пов’язані з протиправним захопленням сільськогосподарських земель, а саме:

1) Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК України).

III група – кримінальні правопорушення, пов’язані з порушенням прав законних власників підприємств, сільськогосподарських земель, (а саме: кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об’єднань громадян), серед яких:

1) Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України).

2) Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток та штампів (ст. 358 КК України).

Перш за все, пропонуємо надати кримінально-правову характеристику кримінальних правопорушень першої групи, адже саме вони посягають на суспільні відносини у сфері господарської діяльності.

Так, **безпосереднім об’єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 205-1 КК України** є встановлений порядок державної реєстрації юридичних осіб та ФОПів, покликаний забезпечити у т.ч. законний порядок здійснення господарської діяльності. **Додатковий обов’язковий об’єкт** – це встановлений законодавством про державну реєстрацію порядок обігу окремих видів документів, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 205-1 КК України є документи, які відповідно до закону подаються для

державної реєстрації юридичних осіб або ФОП. До таких, наприклад, належать заява про державну реєстрацію створення юридичної особи і заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування (реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій за формами, затвердженими відповідно до законодавства) є навіть не документами, а їхніми бланками (формами, розробленими органами державної влади на підставі галузевих нормативних актів), до яких заявниками вносяться певні відомості.

Об'єктивна сторона розглядуваного кримінального правопорушення полягає у внесенні завідомо неправдивих відомостей у документи, які подаються для проведення державної реєстрації суб'єктів господарювання.

Безпосереднім об'єктом протидії законній господарській діяльності, що передбачена ст. 206 КК України, слід вважати правовідносини, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності, покликані забезпечити стабільність господарського обороту, свободу підприємництва і дотримання засад добросовісної конкуренції. Також при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 206 КК України, **додатковими об'єктами** виступають (залежно від характеру погрози) право людини на особисту недоторканість або власність. У разі вчинення кваліфікованих видів цього кримінального правопорушення його додатковими об'єктами слід визнавати також правовідносини з приводу охорони життя і здоров'я особи, забезпечення встановленого порядку здійснення службових повноважень тощо.

Елементами об'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення є висунення протиправної вимоги, поєднаної з погрозою застосування насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їх майна. Вимога може полягати у категорично

висловленій пропозиції: 1) припинити займатися господарською діяльністю; 2) обмежити таку діяльність; 3) укласти угоду; 4) не виконувати укладену угоду.

Що стосується кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, то слід зазначити, що досудове розслідування указанного кримінального правопорушення здійснюється детективами Національного антикорупційного бюро України (на підставі ст. 216 КПК України). Ми надамо коротку кримінально-правову характеристику указанного кримінального правопорушення для усвідомлення працівниками органами Національної поліції особливостей правильної кваліфікації діяння, однак зупинятись на особливостях його розслідування не будемо, оскільки це не входить до предмету та завдань нашого дослідження.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України є встановлений порядок здійснення господарської діяльності, свобода підприємницької діяльності, а додатковим – власність.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України є майно підприємства, установи, організації.

З об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення може бути вчинене у формі протиправного заволодіння майном шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації.

Тобто кримінально караним за ст. 206-2 КК України є лише протиправне заволодіння майном, яке відбулося внаслідок вчинення відповідного правочину. Своєю чергою, цим діям має передувати підробка або викрадення документів установи, підприємства або організації, майном якої прагнуть заволодіти.

Під підробленням потрібно розуміти як повне виготовлення сфальсифікованого документа, так і часткову фальсифікацію змісту справжнього документа.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 206-2 КК України, залежно від того, на що спрямоване посягання, є:

- 1) правовідносини щодо забезпечення законного порядку зайняття господарською діяльністю в частині захисту суб'єктів господарювання від протиправного вилучення майна з їхнього законного володіння;
- 2) корпоративні права фізичних або юридичних осіб.

Додатковими обов'язковими об'єктами складу даного кримінального правопорушення є власність і встановлений порядок документообігу; такими саме об'єктами кваліфікованих різновидів кримінального правопорушення (ч. 2, ч. 3 ст. 206-2 КК України) виступають фізична і психічна недоторканність особи, її здоров'я, порядок виконання покладених на службову особу повноважень.

Спосіб є обов'язковим елементом об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, оскільки у диспозиції статті зазначено, що протиправне заволодіння майном може бути вчинено лише шляхом вчинення правочинів.

При цьому, **ч. 3 ст. 206 КК України** передбачає **настання суспільно небезпечних наслідків** як одну з обов'язкових ознак особливо кваліфікованого складу протидії законній господарській діяльності. У цьому разі умисел винного повинен охоплювати передбачення неминучості або можливості настання наслідків у вигляді заподіяння великої шкоди або спричинення інших тяжких наслідків.

Суб'єкти кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 205-1, 206, 206-2 КК України, є загальними, тобто особи, які досягли 16-річного віку, окрім випадків, коли це кримінальне правопорушення вчиняється

службовою особою з використанням службового становища. У такому разі суб'єкт – спеціальний.

Суб'єктивна сторона указаних кримінальних правопорушень характеризується прямим умислом.

Мотив та мета не є обов'язковими ознаками складів кримінальних правопорушень, передбачених **ст. ст. 205-1, 206, 206-2 КК України**. Проте, слід зауважити, що на підставі аналізу положень ч. 2 п. 15 ППВСУ від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику в справах про злочини проти власності» можна стверджувати, що особа, винна у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206 КК України, мала усвідомлювати й ставити собі на меті протидіяти законній господарській діяльності у тій чи іншій забороненій кримінальним законом формі. Тобто винний ставить перед собою чітке завдання - перешкодити діяльності суб'єкта господарювання. Саме для досягнення такої мети він вчиняє всі подальші дії - підшукує співучасників, обирає спосіб, знаряддя, засоби вчинення кримінального правопорушення, продумує послідовність своїх дій тощо.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 219 КК України є суспільні відносини у сфері виконання суб'єктами господарської діяльності своїх фінансових зобов'язань.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 219 КК України полягає у вчиненні дій, які призводять до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, і заподіянні внаслідок цього великої матеріальної шкоди державі чи кредитору.

Суб'єктом указанного кримінального правопорушення є особа, яка досягла 16-річного віку і є: 1) власником (у т.ч. співвласником чи учасником) суб'єкта господарської діяльності; 2) службова особа суб'єкта господарської діяльності, які, виходячи із організаційно-правової форми відповідної

юридичної особи, мають повноваження, необхідні для вчинення передбачених ст. 219 КК України дій.

З суб'єктивної сторони доведення до банкрутства є умисним кримінальним правопорушенням. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є також мотив - корислива чи інша особиста заінтересованість винної особи або її бажання задовольнити ті чи інші інтереси третіх осіб.

Ставлення винного до заподіяної майнової шкоди може характеризуватися прямим або непрямим умислом.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 231 КК України є суспільні відносини у сфері охорони комерційної та банківської таємниці. **Додатковим об'єктом** є право інтелектуальної власності.

Предметом кримінального правопорушення є відомості, що становлять банківську або комерційну таємницю.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 231 КК України може виражатися у двох формах. У першій формі - це вчинення дій, спрямованих на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю. При вчиненні кримінального правопорушення в другій формі об'єктивну сторону характеризують: а) дії - незаконне використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю; б) наслідок - істотна шкода суб'єкту господарської діяльності; в) причинний зв'язок між діями та наслідком. У цілому склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 231 КК України, є формально-матеріальним.

Істотна шкода суб'єкту господарської діяльності - це оціночне поняття, що означає необхідність у кожному конкретному випадку вчинення кримінального правопорушення і з урахуванням конкретних обставин справи встановлювати істотність шкоди, заподіяної незаконним використанням відомостей, які становлять комерційну або банківську таємницю. Така шкода

може бути майновою (втрата або пошкодження майна, додаткові витрати або неoderжані доходи) або виступати в інших формах (наприклад, шкода діловій репутації суб'єкта господарювання).

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 231 КК України - особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона **вказаного кримінального правопорушення** визначається по-різному залежно від форм вчинення кримінального правопорушення . У першій формі - це: а) прямий умисел на вчинення дій, спрямованих на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю; б) спеціальна мета - розголошення або інше використання цих відомостей. У другій формі - прямий умисел на незаконне використання зазначених відомостей і умисел або необережність щодо заподіяння істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності.

Переходячи до другої групи кримінальних правопорушень, одразу зазначимо, що **безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 197-1 КК України** є земельні відносини як суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею.

Предметом **вказаного кримінального правопорушення** є земельна ділянка як об'єкт права власності.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 197-1 КК України полягає у самовільному зайнятті земельної ділянки, а також у самовільному будівництві будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці.

При цьому, для встановлення об'єктивної сторони **вказаного кримінального правопорушення** необхідно підтвердити настання суспільно небезпечних наслідків – спричинення її власнику чи законному володільцю значної шкоди, тобто шкоди, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 197-1 КК України – особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона указанного кримінального правопорушення характеризується умисною виною, а також корисливими мотивом і метою.

Далі пропонуємо надати **кримінально-правову характеристику кримінальних правопорушень, які ми віднесли до третьої групи, що посягають на авторитет суб'єктів господарювання, тобто посягають на права їх законних власників.**

Одразу зауважимо, що ми будемо розглядати виключно склади кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, ч. 2 ст. 357 КК України, оскільки ч. 3 ст. 357 КК України передбачено незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом, що не входять до предмету нашого дослідження.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч.1, ч.2 ст. 357 КК України є встановлений законодавством порядок ведення, обігу і використання офіційних та деяких приватних документів, який забезпечує нормальну діяльність підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а також прав і законних інтересів громадян, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення,

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч.1, ч.2 ст. 357 КК України є: 1) офіційні документи, штампи, печатки; 2) приватні документи, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, ч. 2 ст. 357 КК України, виражається у таких альтернативних діях стосовно відповідних документів, штампів, печаток:

- 1) викрадення;
- 2) привласнення;
- 3) вимагання;

- 4) заволодіння шляхом шахрайства;
- 5) заволодіння шляхом зловживання особи своїм службовим становищем;
- 6) знищення;
- 7) пошкодження;
- 8) приховування.

Суб'єкт указаних кримінальних правопорушень – загальний..

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Якщо предметом посягання виступають особливо важливі документи, штампи, печатки, умислом винного має охоплюватись усвідомлення специфічних ознак предмета кримінального правопорушення.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 357 КК України, є мотив - корисливий або інші особисті інтереси.

Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України аналогічний предмету ст. 357 КК України.

Предметом указанного кримінального правопорушення є: 1) посвідчення або інший документ, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією незалежно від форми власності, громадянином-підприємцем, приватним: нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків; 2) печатки, штампи, бланки підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, інші офіційні печатки, штампи, бланки.

Предметом даного кримінального правопорушення не визнаються документи, які хоч і мають певне юридичне значення, але не надають конкретних прав або не звільняють від обов'язків (наприклад, різноманітні заявки, запити, характеристики, супроводжувальні листи, вкладиші до

посвідчень, первинні документи, які фіксують факти здійснення господарських операцій).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України виражається у таких формах:

- 1) підроблення посвідчення або іншого документа з метою використання його як самим підроблювачем, так і іншою особою;
- 2) збут підробленого документа;
- 3) виготовлення підроблених печатки, штампу або бланку;
- 4) збут таких штампів, печаток, бланків (ч. 1 ст. 358 КК України);
- 5) використання завідомо підробленого документа (ч. 4 ст. 358 КК України).

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України загальний.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України характеризується прямим умислом. Обов'язковою суб'єктивною ознакою підроблення документа, виготовлення підробленого штампа, печатки або бланку є мета використання зазначених предметів як підроблювачем, так і іншою особою. Мета використання підробленого документа означає прагнення винного отримати певні права або звільнитись від обов'язків і має конкретний характер.

1.2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство).

До основних елементів криміналістичної характеристики указаних кримінальних правопорушень, відносять: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення в його широкому розумінні; 2) предмет злочинного посягання; 3) місце і час вчинення кримінального правопорушення 4) особу злочинця; 5) особу потерпілого; 6) слідову картину в її широкому розумінні.

Основним елементом криміналістичної характеристики, з якого зазвичай її починають, є **типовий спосіб кримінального правопорушення**, тобто характер дій злочинця, що виражається у певній системі операцій і прийомів. Його структура охоплює: способи підготування до злочинного діяння; способи його вчинення; способи приховування (маскування).

Під готуванням до кримінального правопорушення розуміється підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення (ст. 14 КК України).

Серед типових способів підготовки до протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель можна виділити такі:

- 1) планування кримінального правопорушення;
- 2) підшукування інформації юридичного і особистого характеру (наприклад, про цінні активи підприємства, фінансовий стан, структуру статутного капіталу, кредиторів, дебіторів, засновників, керівництво, розташування приміщень та земель), що дає можливість чинити тиск;

3) крадіжка та підробка документів, що будуть в подальшому подаватися у відповідні інстанції для отримання дозволів чи інших документів;

4) участь у масових безладах на підприємстві;

5) ухвалення окремих незаконних рішень посадовими особами органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування, які, як спершу видається, не мають прямого відношення до земельної ділянки чи підприємства, але в подальшому призводять до суперечок і колізій у визначенні її власника;

6) влаштування огороження, встановлення охорони, блокування вільного доступу до об'єкту, спорудження тимчасових виробничих і будівельних споруд, облаштування під'їзних шляхів, підведення тимчасових інженерних мереж, знищення чужого врожаю, або незаконне засадження сільськогосподарських угідь тощо.

7) підшукування осіб, які є службовими особами суб'єкта господарювання та вступ із ними у змову задля подальшого вчинення кримінальних правопорушень, отримання комерційної чи банківської таємниці, бланків документів, тощо.

Спосіб безпосереднього вчинення кримінального правопорушення свідчить про те, які особа здійснює суспільно-небезпечне діяння, які засоби, прийоми та методи вона застосовує для цього. Для злочинної дії він характерний насамперед як активна, вольова суспільно-небезпечна поведінки особи. Дані про спосіб кримінального правопорушення дають змогу повно встановити сліди, їх локалізацію, особливості механізму слідоутворення.

Ураховуючи те, що спосіб вчинення кримінального правопорушення є елементом об'єктивної сторони (передбачає її реалізацію та полягає у вчиненні конкретних дій), то на способах вчинення указаних кримінальних правопорушень, окремо зупинятися не будемо, адже ми вже розглянули їх у попередньому підпункті.

Приховування кримінальних правопорушень більшість криміналістів розглядають як одну з форм протидії розслідуванню. За змістовною стороною приховування кримінальних правопорушень можна розділити на такі групи:

- приховування кримінальних правопорушень шляхом утаювання інформації;
- приховування інформації шляхом знищення інформації, у тому числі матеріальних об'єктів;
- приховування кримінальних правопорушень шляхом маскуванню інформації з метою змінення уявлення про спосіб вчинення кримінальних правопорушень, особи злочинця;
- приховування кримінальних правопорушень шляхом фальсифікації інформації.

Серед **типових способів приховування**, що можуть бути використані злочинцем після протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, насамперед потрібно назвати:

1. Заходи, спрямовані на створення нових правовстановлюючих документів чи внесення змін до вже існуючих, що засвідчують певні юридичні факти.
2. Приховування кримінальних правопорушень шляхом маскуванню іншими (наприклад, подання заяви про втрату частини правовстановлюючих документів).
3. Спрямування безпідставних скарг у відповідні інстанції на дії суб'єктів господарювання.
4. Передання незаконно зайнятої ЗД чи підприємства третім особам нібито на законних підставах.
5. Банкрутство або доведення до нього (що може виступати і як окремий факт вчинення кримінального правопорушення і як приховування вчинення кримінального правопорушення)

6. Умисне зниження вартості підприємства і викуп його активів (нагадує метод банкрутства, але менш витратний і тривалий. Полягає в наступному: проти підприємства може бути подано безліч позовів до судових органів, що вплине на репутацію і, в подальшому, на вартість активів).

7. Закупівля / скупка акцій (суть така: підставні особи скуповують акції компанії в акціонерів (частіше у міноритаріїв) за невеликі кошти, а в результаті такої скупки рейдери отримують блокуючий і контролюючий пакет акцій, що дає їм можливість впливати на подальшу долю компанії (зміна керівництва, продаж активів, злиття з іншою компанією та інше).

8. Внесення змін до документів, що спричиняють порушення роботи підприємства (наприклад, під час операцій з акціями; під час організації і проведення повторних зборів; у разі призначення нового директора; при впливі щодо скликання загальних зборів акціонерів; реєстрації емісії цінних паперів; реєстрації змін в реєстрі; реєстрації переходу прав на нерухомість; внесенні змін до реєстру акціонерів, в засновницькі документи і т. д.; продажу майна) тощо.

Місцем вчинення кримінального правопорушення є юридична адреса і фактичне місце знаходження (підприємств, їхніх філій, сільськогосподарських земель тощо).

Звертаємо увагу, що землі сільськогосподарського призначення – це землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, зокрема й інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей.

Час учинення указаних кримінальних правопорушень обирається з урахуванням кількох факторів: 1) якщо це кримінальні правопорушення віднесені до першої групи, то це робочий час підприємств, установ, організацій відносно яких планується протиправне поглинання чи

захоплення, а також робочий час суб'єктів, які причетні до вчинення таких дій (реєстратори, нотаріуси, посадові особи органів державної влади чи місцевого самоврядування та ін); 2) якщо це кримінальні правопорушення, віднесені нами до другої та третьої груп, то це час, коли злочинець може вільно зайти до приміщення, де знаходиться документ, печатка чи штамп або проникнути на території земельної ділянки, будівлі, і час, коли ніхто не зможе побачити чи підтвердити факт заволодіння документом, печаткою, штампом, або захопленням землі, будівлі (переважно обирається нічний час).

Особливістю **суб'єкта указаних кримінальних правопорушень** є його високий освітній рівень. Надаючи криміналістичну характеристику **особи «рейдера»** слід виокремлювати три основні групи осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав суб'єктів господарювання:

1) особи, які погоджуються оформити на себе підприємство, земельну ділянку, часто необізнані про злочинні дії організаторів, яких до вчинення відповідних кримінальних правопорушень підштовхує низький рівень доходів, матеріального благополуччя;

2) партнери (співзасновники) по бізнесу, тобто особи, які мають різну кількість акцій, а також колишні учасники підприємства, які вдаються до махінацій з метою переходу контролю над суб'єктом господарювання;

3) інші форми протиправної поведінки реалізуються в складі групи осіб, у т. ч. організованої, або навіть у складі злочинної організації, у зв'язку з чим таку групу можна умовно позначити як злочинну «рейдерську» групу.

Якщо розглядати злочинні групи, то вони, як правило, мають такі підрозділи (звісно, ці «підрозділи» не формалізовані, вони існують суто функціонально):

1. «Центр» – осередок прийняття стратегічних рішень та забезпечення найбільш серйозної владної підтримки, що координує діяльність інших підрозділів та контактує із замовниками (якщо сам не є замовником).

2. Юридичний підрозділ – розробляє та втілює юридичний сценарій загарбання згідно з прийнятими стратегічними рішеннями.

3. Силевий підрозділ – забезпечує безпосереднє заволодіння об'єктом. До цього підрозділу належать колишні працівники МВС, учасники АТО та інші, які інституціолізовані як підконтрольна охоронна фірма, громадські об'єднання тощо.

4. Інформаційний підрозділ – забезпечує бажане висвітлення поглинання та негативне сприйняття суспільством керівництва та акціонерів товариства, власників сільськогосподарських земель - об'єкта нападу - через публікацію низки замовлених матеріалів у місцевих та центральних ЗМІ.

За функціональними ознаками учасників злочинних груп, діяльність яких спрямована на кримінальні поглинання активів юридичних осіб, можна класифікувати так:

1) особи, що оцінюють економічну складову юридичної особи, що поглинається (мають вищу економічну освіту, вік 25-35 років);

2) особи, що розробляють план і способи перехоплення права управління і користування майновими комплексами і іншими активами юридичних осіб, що поглинаються, їх практичну реалізацію (плану) і застосування (способів);

3) особи, які залучаються до реалізації лише окремих кримінальних дій, що мають підготовчий характер у загальній схемі механізму злочинної діяльності;

4) особи, що організувалися і об'єдналися у напрямі реалізації злочинного діяння.

Слід звернути увагу, що досить часто до вчинення указаних кримінальних правопорушень залучаються посадові особи спеціальних органів, що здійснюють функції щодо розпорядження підприємством чи землею на підвідомчій території, з видачі правоустановчих документів на землю, підприємство, до яких зокрема належать: посадові особи органів Держгеокадастру та його територіальних органів; посадові особи органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, посадові особи Державного підприємства «Центр державного земельного кадастру», посадові особи ДП «Головний науково-дослідний та проектний інститут землеустрою», посадові особи територіальних підрозділів регіональних відділень Фонду державного майна України, посадові особи сільськогосподарських підприємств. Указані суб'єкти є службовими особами, а тому їх дії потребують додаткової кваліфікації за ст. ст. 364, 366, 368 КК України та ін.

Потерпілим від указаних кримінальних правопорушень виступають як державні підприємства, так і окремі фізичні особи-підприємці, юридичні особи. Слід звернути увагу, що до кримінального провадження у якості потерпілих слід залучати представників указаних суб'єктів господарювання.

Так, потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник - особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником, а представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, і особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

Повноваження представника потерпілого на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

- 1) документами, передбаченими статтею 50 КПК України, - якщо представником потерпілого є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;

2) копією установчих документів юридичної особи - якщо представником потерпілого є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю - якщо представником потерпілого є працівник юридичної особи, яка є потерпілою (стаття 58 КПК України).

Сліди вчинення кримінального правопорушення у своїй сукупності утворюють слідову картину. Такі сліди, з огляду на досліджувані нами кримінальні правопорушення, завжди відображаються у документах. Вони зазвичай відносяться до групи інтелектуальних підробок та потребують детального вивчення, аналізу та порівняння з іншими документами та даними. Це значно ускладнює роботу щодо їхнього виявлення, оскільки вимагає застосування спеціальних методів для їхньої перевірки.

Під час виявлення та досудового розслідування в документах можна виявити певні розбіжності, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення. Зокрема такі суперечності можна встановити:

1) в окремому документі (шляхом розгляду окремого документа, відсутності заповнення одного чи кількох реквізитів);

2) у разі наявності декількох документів, які відображають одну взаємопов'язану операцію;

3) у разі наявності в документах даних, що відображають рух однорідних матеріальних цінностей

Проаналізувавши думки провідних криміналістів, можна запропонувати таку класифікацію слідів на сучасному етапі:

1) залежно від місця, де залишилися сліди (ідеальні, матеріальні, віртуальні);

2) залежності від механізму слідоутворення (об'ємні та поверхневі, позитивні та негативні, локальні та периферичні);

3) за станом об'єктів слідоутворення під час взаємодії (статичні та динамічні);

4) за походженням (сліди механічного, термічного, хімічного і мікробіологічного впливу);

5) за формою (поверхневі, рельєфні, наскрізні);

6) залежно від виду слідоутворюючих об'єктів (сліди людини, тварини, речей, речовин).

Аналіз змісту указаних кримінальних правопорушень дає підстави виокремити як мінімум чотири особливі групи, притаманні саме цьому кримінальному правопорушенню слідів:

1) земельна ділянка;

2) документи;

3) будівлі та споруди;

4) інформація в пам'яті людей.

З огляду на типові способи кримінального правопорушення, його типовими слідами можуть бути:

1. Зміни, які відбулися на земельній ділянці після її захоплення чи поглинання.

2. Сліди, які залишені сільськогосподарською технікою.

3. Сліди шин транспортного засобу (-ів).

4. Сліди рук.

5. Сліди взуття.

6. Сліди, які залишені від огорожувальних предметів.

7. Сліди, залишені різноманітними інструментами.

8. Неналежно оформлені або підроблені правовстановлюючі документи (державний акт на право власності на земельну ділянку чи підприємство, державний акт на право постійного користування земельною ділянкою, договір оренди та інше). Також сліди вчинення кримінального правопорушення залишаються у документах, що містять інформацію про призначення земельної ділянки, підприємства та їх власників, в проектній документації, сліди підроблення печаток, довідок, бланків тощо.

9. Ідеальні сліди (показання свідків, потерпілого, підозрюваного).
10. Сліди, які залишилися після видобування корисних копалин.
11. Сліди від вирощування сільськогосподарських культур.
12. Сліди, залишені від розміщення товарів, техніки, будівельних матеріалів.
13. Сліди від тварин, які використовувались як засоби вчинення кримінального правопорушення.
14. Сліди від механізмів для проведення будівельних чи інших робіт тощо.
15. Сліди від пошкодження зелених насаджень або руйнування будівель чи споруд.

Специфіка кримінальних правопорушень, що перешкоджають господарській діяльності, така, що матеріальні носії (у цьому випадку - документи) в більшості міститимуть сліди про приховування кримінального правопорушення. Це означає, що доказова інформація, отримана з них, матиме ймовірний характер, тобто отримає статус непрямого доказу. Тому основними джерелами доказової інформації є так звані нематеріальні носії: суб'єкти кримінального правопорушення, свідки тощо. У зв'язку з цим під час планування розслідування значна увага повинна приділятися допитам підозрюваних (обвинувачених) співучасників кримінального правопорушення, потерпілих, свідків.

2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ПОГЛИНАННЯМ ТА ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЇХ ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ (РЕЙДЕРСТВО)

2.1. Початковий етап розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство).

Ураховуючи значний обсяг кримінальних правопорушень, які ми віднесли до кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство), то кількість слідчих ситуацій, які можуть скластися на час відкриття кримінального провадження також достатня.

Основними завданнями початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) є: 1) встановлення події кримінального правопорушення; 2) встановлення місця, часу і способу вчинення вбивства; 3) виявлення, фіксація та вилучення слідів кримінального правопорушення; 4) встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення; 5) збирання доказів, достатніх для вручення особі письмового повідомлення про підозру та складання обвинувального акту .

До типових ситуацій, що склалися на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з

протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) можна виділити такі:

Ситуація 1. Відомості про кримінальне правопорушення внесені до ЄРДР за результатами розгляду заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення кримінального правопорушення слідчим (прокурором) з будь-якого джерела.

Така ситуація може виявитись несприятливою у разі, коли обізнаність про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР причетних осіб може їм дати можливість з випередженням впливати на джерела доказової інформації. Пам'ятаючи про це, слідчий повинен якомога оперативніше реагувати на відповідні заяви про факти вчинення кримінальних правопорушень та вжити усіх заходів для отримання достатньої доказової інформації на підтвердження факту вчинення указаних кримінальних правопорушень.

Отримавши заяву потерпілого (або його представника) або після самостійного виявлення факту вчинення кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язані внести відповідні відомості до ЄРДР і розпочати розслідування.

Ситуація 2. Відомості про кримінальне правопорушення внесені до ЄРДР на підставі матеріалів ОРД.

Відомості про кримінальне правопорушення у цих випадках вносяться до ЄРДР за матеріалами, зібраними працівниками оперативних служб (МВС, СБУ, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства) під час оперативно-розшукових заходів, вжитих на підставі: повідомлень суб'єктів господарювання (фінансових установ) про виявлені випадки протидії їх законній господарській діяльності; заяв громадян про ці факти; результатів планових і позапланових оперативно-розшукових заходів під час оперативного обслуговування об'єктів фінансової системи.

Вихідні дані в цьому разі характеризуються значним обсягом накопиченої оперативної та процесуальної інформації про обставини кримінального правопорушення, зокрема про винних осіб, спосіб його вчинення.

З точки зору перспектив розслідування ця ситуація найсприятливіша, оскільки негласний характер перевірки дає змогу виявити широке коло обставин кримінально протиправної протидії законній господарській діяльності, а також припускає здійснення добре запланованого, несподіваного для злочинців, одночасного вжиття серії оперативних заходів, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. У таких випадках матеріали перевірки, зібрані оперативними працівниками, попередньо обговорюються зі слідчими та спеціалістами-податківцями, що дозволяє розробити узгоджений план слідчо-оперативних заходів. Успіх реалізації результатів ужитих заходів залежить насамперед від узгодженості й налагодженої взаємодії всіх учасників реалізації матеріалів: оперативних працівників, слідчих, експертів.

Ситуація 3. Відомості про кримінальне правопорушення внесені до ЄРДР на підставі матеріалів, зібраних за результатами проведення спеціальних перевірок або з інших гласних джерел.

Особливістю цієї ситуації є те, що вихідна інформація зібрана внаслідок проведення гласних перевірочних заходів і міститься в матеріалах:

- документальної перевірки (податкової, банківської, ревізійної, в порядку митного контролю та ін.), під час якої виявлено ознаки кримінального правопорушення;
- внутрішнього службового розслідування чи документальної ревізії (перевірки), проведених суб'єктом господарювання (фінансовою установою, державним органом чи громадською організацією);
- судового розгляду позовів у порядку господарського судочинства, оприлюднених у пресі або інших офіційних джерелах.

Основними чинниками, що негативно впливають на розслідування у цій ситуації, є: відсутність раптовості, тобто суб'єкти кримінального правопорушення та заінтересовані особи, як правило, мають інформацію про об'єкти перевірки та виявлені факти порушень; значний розрив у часі з моменту вчинення кримінального провадження до його виявлення правоохоронними органами, що дозволяє злочинцям вжити заходів із учинення протидії, маскуванню слідів.

Ситуація 4. Відомості про кримінальне правопорушення внесені до ЄРДР під час розслідування інших протиправних діянь.

Практика діяльності правоохоронних органів свідчить, що ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство), можуть бути виявлені під час розслідування службових кримінальних правопорушень (ст.ст. 364, 365 КК України). Зазначене може бути результатом здійснення документальних перевірок, слідчо-оперативних заходів, що визначає специфіку конкретної ситуації та впливає на обсяг і послідовність подальших дій.

Також **типові ситуації** в цьому разі можна поділити на дві великі групи: 1) особа підозрюваного відома; 2) особа підозрюваного невідома. Ураховуючи, що численна кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство), пов'язана із здійсненням тиску на суб'єктів господарювання, передбачає внесення змін до правовстановлюючих документів, то можна висунути версію про осіб, які або потенційні підозрювані, або іншим чином причетні до вчинення указаних правопорушень.

Важливою передумовою успішного здійснення алгоритмізації слідчої діяльності є розроблення типових алгоритмів розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, проведення слідчих (розшукових) дій,

типових тактичних прийомів та тактичних операцій, залежних від слідчої ситуації, що склалася в розслідуванні на певному його етапі або під час проведення конкретної слідчої дії. Об'єктивному та швидкому розслідуванню сприяє знання тактичних завдань і можливих шляхів їх вирішення, що у цілому дозволяє слідчому уникнути можливих помилок під час розслідування кримінальних правопорушень. У цьому випадку за допомогою алгоритмізації можливо було швидко спланувати діяльність слідчого, що реально сприятиме підвищенню рівня ефективності його пізнавальної та організаційної діяльності.

Очікуваним результатом проведення слідчих дії та оперативно-розшукових заходів на початковому етапі розслідування є встановлення і затримання підозрюваного, а також одержання доказів, достатніх для вручення йому підозри у вчиненні кримінального правопорушення.

Переважає більшість кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство), вчиняються в умовах неочевидності, а отже, особа (особи), яка вчинила кримінальне правопорушення або інші особи, які причетні до його вчинення, невідомі.

У випадку, якщо кримінальне провадження розпочато за заявою потерпілого, його представника або у випадку самотійного виявлення слідчим, прокурором, і підозрювана особа невідома, то можуть бути висунуті такі версії:

- 1) Кримінальне правопорушення вчинила особа, яка є службовою особою підприємства.
- 2) Кримінальне правопорушення вчинила особа, яка є конкурентом потерпілої особи.

3) До вчинення кримінального правопорушення причетна група осіб (злочинна група або злочинна організація), які об'єдналися для вчинення рейдерства.

4) Має місце інше кримінальне правопорушення, пов'язаний із посяганням на земельну ділянку або підприємство (шахрайство, вимагання, службове кримінальне правопорушення тощо) та ін.

У ситуації, коли підозрюваний невідомий, **алгоритм слідчих (розшукових дій та оперативно-розшукових дій на початковому етапі розслідування представлений такими діями:**

1) Огляд місця події (місця вчинення кримінального правопорушення, якими можуть бути приміщення, де знаходився офіс підприємства або розміщено виробництво підприємства чи сільськогосподарська земля, яку було захоплено).

2) Встановити потерпілу особи або залучити її представника та провести її допит.

3) Забезпечити долучення потерпілою особою (її представником) до матеріалів кримінального провадження документів, що містять фактичні дані про вчинення особою кримінального правопорушення.

4) Провести огляд документів у порядку ст. 237 КПК України.

5) Допитати очевидців кримінального правопорушення у якості свідків.

6) Забезпечити отримання (на підставі ухвали слідчого судді) тимчасового доступу до речей та документів, що містять охоронювану таємницю або перебувають у володінні третіх осіб.

7) Призначити відносно вилучених речей та документів криміналістичні експертизи.

8) Провести інші слідчі та оперативно-розшукові заходи з метою встановлення підозрюваного, якщо кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним поглинанням та захопленням підприємств,

сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство), вчинені в умовах неочевидності (з наступним затриманням, допитом, обшуком, призначенням експертиз).

Протилежним є випадок, коли особу застали при вчиненні кримінального правопорушення, або одразу після його вчинення (в порядку, передбаченому ст. 207 КПК України чи ст. 208 КПК України). Так, наприклад, при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 206 КК України, за яке передбачено кримінальну відповідальність за протидію законній господарській діяльності, поєднану з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, особа злочинця може бути відома, а отже, кримінальне правопорушення вчинено в умовах очевидності.

У випадку, коли особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство), затримано одразу після вчинення кримінального правопорушення, необхідно:

1) Скласти протокол затримання особи у ході якого вилучити її одяг, оскільки на ньому можуть зберегтися сліди вчинення кримінального правопорушення та особисте майно, що знаходиться при цій особі (документи, мобільний телефон).

2) Про затримання особи слід негайно повідомити до Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, а також родичів затриманого.

3) У подальшому, за постановою прокурора, слід відібрати у затриманої особи біологічні зразки у вигляді змивів з рук та зрізів нігтів, оскільки на руках, у тому числі, під нігтями, можуть зберегтися зразки епітелію потерпілої особи, а також зразки крові (якщо, наприклад, кримінальне правопорушення вчинено із застосуванням насильства). Указані відібрані зразки будуть використані як порівняльні зразки при проведенні

цитологічних (молекулярно-генетичних) та імунологічних експертиз відповідно.

4) Крім цього, за постановою прокурора слід відібрати зразки слідів рук та пальців рук (якщо, наприклад, вчинено викрадення документів, поєднаним із приміщенням до офісу підприємства, установи, організації, а також зразки почерку (якщо, наприклад, нам відомо про підробку документів, що пов'язана із підробленням підпису тощо). Указані відібрані зразки будуть використані як порівняльні зразки при проведенні дактилоскопічної експертизи та почеркознавчої експертизи.

У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки, слідчий має звернутися до слідчого судді з клопотанням про відібрання зразків, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160-166 КПК України. За результатами розгляду такого клопотання, слідчий суддя має право дозволити слідчому, прокурору здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

5) У випадку вилучення, під час затримання особи, документів, які містять фактичні докази про вчинення особою кримінального правопорушення, а також мобільного телефону чи інших технічних пристроїв, призначених для фіксації або збереження інформації, необхідно зробити їх огляд в порядку ст. 237 КПК України, а також здійснити копії таких документів, які долучити до протоколу огляду предмету у якості додатку.

6) Наступного робочого дня після вилучення речей особи, слід звернутися із клопотанням про накладення арешту на вилучене майно.

7) У подальшому, відносно указаних документів слід призначити криміналістичну експертизу, якщо, наприклад, є підстави вважати, що вони є підробленими і мають відношення до указанного кримінального провадження.

8) Невідкладно, слід має здійснити допит потерпілої особи, у ході якого встановити йому усі відомі обставини вчинення кримінального правопорушення.

9) Доцільно провести огляд місце події, яким могло стати приміщення чи інше володіння потерпілого (предмет посягання), або місце, де, відносно потерпілого було вчинене кримінальне правопорушення.

10) У випадку виявлення на місці події камер відеоспостереження, у подальшому слід забезпечити вилучення відеозаписів (якщо камери належать потерпілому, то останній може долучити їх до матеріалів кримінального провадження, заявивши про це відповідне клопотання у порядку ст.ст. 55, 56, 220 КПК України; якщо камери належать стороннім особам, то необхідно буде звертатися з клопотанням про тимчасовий доступ до речей, документів, у порядку ст. 160-166 КПК України).

11) Якщо встановлені очевидці кримінального правопорушення, необхідно забезпечити їх допит у якості свідків.

12) У випадку, якщо протиправні дії вчинено було відносно потерпілого раніше невідомою йому особою (особами), то за участю потерпілого необхідно провести пред'явлення особи (осіб) для впізнання або ж за участю свідків.

13) Протягом 48-годин після затримання особи, їй має бути вручене письмове повідомлення про підозру, що має ґрунтуватися на достатніх доказах її особи у вчиненні кримінального правопорушення, у зв'язку з цим, доцільно провести вище наведені слідчі дії саме у цей строк.

Крім того, звертаємо увагу на те, що часто підозрюваний відмовляється підписувати письмове повідомлення про підозру посилаючись на те, що не згоден з текстом повідомлення і не визнає провини у вчиненні кримінального правопорушення. У такому випадку слідчий має забезпечити присутність під час вручення письмового повідомлення про підозру двох понятих, які засвідчать факт відмови підозрюваного підписати його.

Доцільно зазначити, що вручення повідомлення про підозру слід поєднувати із врученням клопотання про обрання запобіжного заходу. Адже досить часто, після вручення письмового повідомлення про підозру, злочинець починає переховуватися від органів досудового розслідування, що унеможлиблює закінчення розслідування.

14) Протягом 72-годин після затримання особи, слідчий, прокурор мають звернутися із клопотанням до слідчого судді про обрання запобіжного заходу.

Дане клопотання має відповідати вимогам КПК України. У випадку звернення із клопотанням про тримання під вартою, слід звертати увагу на ту підставу, що це є винятковий запобіжний захід, який застосовується виключно у разі, якщо жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 КПК України.

У тексті клопотання обов'язково мають бути обґрунтовано наявність ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, оскільки відсутність таких доводів є підставою для відмови у задоволенні клопотання.

15) Доцільним є на початковому етапі розслідування забезпечити призначення криміналістичних та судово-медичних (якщо кримінальне правопорушення із застосування насильства) експертиз.

З метою підвищення ефективності кримінального провадження, посилення боротьби зі злочинністю та взаємозв'язку гласних і негласних методів отримання інформації про кримінальне правопорушення у КПК України уведений інститут НСРД, який закріплений у главі 21. Необхідність застосування можливостей НСРД як процесуальної форми ОРД у кримінальному провадженні, є дуже необхідним. Адже без використання негласних, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, які застосовуються у процесі підготовки та проведення НСРД, вказані дії позбавлені сенсу та фактичної можливості досягнення мети їх проведення, отримання або перевірку доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у деяких випадках слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням кримінального правопорушення. Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання.

Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці. Загальний термін проведення негласних слідчих (розшукових) дій в межах одного кримінального провадження не може перевищувати дванадцяти місяців. Однак у КПК України міститься важливе уточнення: якщо метою проведення таких дій є розшук особи, яка переховується від органів досудового слідства або суду, така дія може тривати до виявлення та затримання розшукуваного. Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушень: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття

інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України).

Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості кримінального правопорушення: зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України).

2.2. Наступний етап розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство). Типові тактичні операції.

Наступний (подальший) етап розслідування передбачає проведення комплексу слідчих дій за участю підозрюваного. Так, на цьому етапі, проводяться допити підозрюваних осіб, слідчі експерименти за їх участю, одночасні допити декількох осіб, у випадку наявності розбіжностей у свідченнях тощо. Також на цьому етапі до матеріалів кримінального провадження долучаються висновки експертів, що були призначені на попередньому етапі розслідування.

На наступному етапі розслідування слідчі ситуації можуть бути прості і складні. У першому випадку слідчий з'ясував усі обставини вчинення кримінального правопорушення, встановив особу потерпілого та особу, якій повідомив про підозру, зібрав достатньо доказів, що підтверджують вину цієї особи. За відсутності ж повної інформації слідчу ситуацію доцільно розцінювати як складну.

Ураховуючи викладене, слідчі ситуації на даному етапі розслідування можуть бути такими:

- 1) підозрюваний повністю визнає свою вину та готовий до співпраці зі слідчим;
- 2) підозрюваний визнає свою вину частково та наводить із цього приводу аргументи;
- 3) підозрюваний не визнає своєї вини й доводить законність своїх дій.

Серед завдань, які необхідно вирішити на даному етапі розслідування такі:

- зібрати інформацію щодо особистості кожного з підозрюваних;

- встановлення всіх співучасників кримінального правопорушення;
- забезпечити відшкодування збитків, заподіяних протиправною поведінкою винних, що полягає у накладенні арешту на майно винних осіб та ін.

Ураховуючи, що як ми вже казали, досить часто підозрювані заперечують свою причетність до вчинення указаних кримінальних правопорушень, сторона захисту активно починає протидіяти подальшому досудовому розслідуванню, що може здійснюватися у вигляді клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, знищенні документів, які перебувають у власності підозрюваного або його співучасників, які невідомі слідству тощо.

Клопотання, які заявляються стороною захисту, іноді подаються задля затягнення строків досудового розслідування. Адже після спливу двох місячного строку з дня повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, сторона захисту може оскаржити його (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України). Найчастіше оскаржуються порушення вимог статей 276-278 КПК України. Поширеними причинами оскарження є і зміст самої підозри (необґрунтована підозра), і невірна правова кваліфікація кримінального правопорушення. Крім цього, іншими підставами оскарження, є порушення порядку вручення повідомлення про підозру. Таким чином, звертаємо увагу на забезпечення процесуального порядку вручення повідомлення про підозру. Дану дію зобов'язані вчинити прокурор або слідчий і вона не може бути доручена оперативним підрозділам.

З метою відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок протиправних дій підозрюваної особи, слідчий, прокурор можуть звернутися до слідчого судді із клопотанням про накладення арешту на майно, що перебуває у власності підозрюваного. Дане клопотання подається з урахуванням положень ст.ст. 170-173 КПК України.

Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акту, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів кримінального провадження.

Момент завершення досудового розслідування залежить від рішення прокурора, коли на його думку, наявні достатні докази для складання обвинувального акту. або клопотання про застосування примусових заходів.

У випадку, коли підозрюваний невідомий або його місцезнаходження невідоме, проводяться усі можливі слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення указаних фактів (особу підозрюваного чи його місцезнаходження).

Типові тактичні операції

Проведення процесуальних дій та тактичних прийомів досягатимуть своєї мети лише тоді, коли вони реалізуватимуться у комплексі, під час проведення тактичних операцій та комбінацій.

Найбільш типовими тактичними операціями, що застосовуються під час розслідування протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їх законних власників (рейдерство) є «Документ», «Затримання особи», а спеціальними: «Корумповані зв'язки», «Огляд земельної ділянки чи підприємства», «Землевпорядна та будівельна документація», «Установча документація підприємства», «Службова особа».

Особливості технологій вчинення протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їх законних власників (рейдерство), а також головне значення документів у

механізмі слідоутворення свідчать про можливість виокремлення типової тактичної операції «Документ».

Іншою типовою тактичною операцією є «Затримання особи», яка охоплює систему слідчих-розшукових, оперативно-розшукових заходів та процесуальних рішень, що спрямовані на затримання особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

До спеціальних тактичних операцій, які рекомендовано проводити під час розслідування вчинення протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їх законних власників (рейдерство), можна віднести «Корумповані зв'язки», «Огляд земельної ділянки чи підприємства», «Землевпорядна та будівельна документація», «Установча документація підприємства», «Службова особа».

Важливою у процесі розслідування вчинення протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їх законних власників (рейдерство) є спеціальна тактична операція «Корумповані зв'язки» через те, що доступ до протизаконних операцій із землею та підприємствами нерідко можна отримати лише так. Встановлення під час розслідування корумпованих зв'язків дасть змогу слідчому сформувати додаткову доказову базу, а також встановити інші епізоди злочинної діяльності чи передбачити можливі факти протидії, виявити інші вчинені кримінальні правопорушення.

Спеціальна тактична операція «Службова особа» зумовлюється тим, що розслідування протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їх законних власників (рейдерство) потребує залучення посадовців, оскільки вони у кримінальному провадженні можуть виступати як свідки, спеціалісти тощо. Під час проведення цієї тактичної операції, слідчий має зосереджуватись на проведенні комплексу слідчих-розшукових дій, спрямованих на встановлення усіх службових осіб, які були причетні або брали участь у

вчинені кримінального правопорушення (наприклад, посадові особи органів місцевого самоврядування, які займаються питанням надання різноманітних дозволів). Реалізація цього завдання у межах наведеної тактичної операції потребує налагодження співпраці слідчого з оперативними підрозділами з метою організації оперативно-розшукового супроводження розслідування кримінального провадження.

3. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ПОГЛИНАННЯМ ТА ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЇХ ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ (РЕЙДЕРСТВО)

До найбільш типових експертиз, які необхідно призначати під час розслідування протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель (рейдерства) можна віднести такі:

- експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій;
- технічна експертиза документів (дослідження реквізитів документів, основними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є: установлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту;
- почеркознавча експертиза (об'єктами почеркознавчої експертизи є підпис і почерк (у вигляді рукописних записів, як буквених так і цифрових);
- економічна експертиза. В межах економічної експертизи проводяться такі види експертиз: експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; експертиза документів про економічну діяльність підприємств і організацій; експертиза документів фінансово-кредитних операцій;
- оціночно-земельна експертиза. Основними завданнями є: експертна грошова оцінка земельних ділянок; експертна грошова оцінка прав на земельні ділянки; визначення відповідності виконаної оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам;

- оціночно-будівельна експертиза. Основними завданнями є: визначення різних видів вартості поліпшень земельних ділянок (будівель та їх частин, споруд, передавальних пристроїв тощо); визначення відповідності виконаної оцінки нерухомого майна (поліпшень земельної ділянки) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам;
- експертиза з питань землеустрою. Основні завдання експертизи є: визначення відповідності розробленої документації із землеустрою та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; визначення відповідності фактичного землекористування правовстановлювальним документам, документації із землеустрою на земельні ділянки та нормативно-правовим актам; визначення відповідності виконаної нормативної грошової оцінки земель вимогам нормативно-правових актів.
- земельно-технічна експертиза. Основними завданнями є: визначення відповідності розробленої технічної документації на земельні ділянки та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; визначення фактичного землекористування земельними ділянками; визначення відповідності фактичного землекористування, а також порушень меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів на ці земельні ділянки та вимог нормативно-правових актів; визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та

інших об'єктів відносно меж земельних ділянок правовстановлювальним документам та технічній документації із землеустрою та землекористування; визначення можливості розподілу (порядку користування) земельними ділянками, розробка варіантів їх розподілу (порядку користування); визначення можливих варіантів підходу та проїзду до земельних ділянок, встановлення земельного сервітуту; оцінка земельних ділянок; визначення відповідності виконаної оцінки земельних ділянок вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

У ситуаціях, коли внаслідок протиправного поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель (рейдерство) була заподіяна шкода навколишньому середовищу, слідчому треба призначати відповідну експертизу, зважаючи на сутність події, наприклад, експертизу матеріалів, речовин та виробів (з метою дослідження ґрунтів, наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі), біологічну експертизу (для дослідження об'єктів рослинного та тваринного походження).

У межах судової ґрунтознавчої експертизи вивчаються об'єкти ґрунтового, ґрунтового-мінерального чи ґрунотовотехногенного походження (ґрунти, гірські породи природного чи штучного походження, зокрема й деякі будівельні матеріали – глини, піски, каміння, шлаки, крейда, гіпс, цегла чи будівельні розчини, що містять пісок, крейду, тощо).

Протиправне поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їх законних власників (рейдерство) належать до кримінальних правопорушень, що нерідко пов'язані з підробленням документів. З метою дослідження таких документів може призначатися судова технічна експертиза документів. Об'єктом її дослідження може бути і документ загалом, і окремі його частини: реквізити (сукупність елементів і встановлених умов оформлення тих чи інших документів, відсутність чи порушення яких позбавляє документ юридичної сили), матеріали з яких вони виготовлені.

Предметом такої експертизи є факти, що мають значення для кримінального провадження, а питання, що визначаються з її допомогою, поділяються на ідентифікаційні та неідентифікаційні.

До основних завдань судової технічної експертизи документів належать:

- 1) визначення способу виготовлення документа;
- 2) встановлення факту і способу зміни змісту документа;
- 3) відновлення погано видимих і невидимих записів;
- 4) відновлення первинного вигляду документа;
- 5) визначення часу виготовлення документа;
- 6) ідентифікація знарядь, засобів, обладнань і матеріалів, що застосовувалися для виготовлення документа, а також його виконавця.

До основних питань, що можуть бути поставлені слідчим під час дослідження документів у процесі розслідування, належать такі:

- 1) чи вносились у текст документа зміни? Якщо вносилися, то як і який зміст первинного документа?;
- 2) чи замінювалися у документі аркуші?;
- 3) як виконаний підпис від імені особи та сам текст документа?;
- 4) чи виготовлені (виконані) документи у різний час?;
- 5) у якій послідовності виконувались реквізити цього документа?;
- 6) чи становили раніше одне ціле надані на експертизу частини документа?;
- 7) чи виготовлений цей документ шляхом монтажу за допомогою комп'ютерної або копіювально-розмножувальної техніки?;
- 8) чи виготовлений рукописний текст у той час, коли датований документ? тощо.

Основними завданнями експертизи документів про економічну діяльність підприємств й організацій є:

- 1) проведення аналізу:

- показників фінансово-економічного стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості тощо) підприємства/організації;
- структури майна та джерел його придбання;

2) визначення:

- документальної обґрунтованості розрахунків з дебіторами і кредиторами;
- документальної обґрунтованості аналізу складу витрат;
- документальної обґрунтованості розрахунків у разі приватизації й оренди майна, що приватизується;
- документальної обґрунтованості розрахунків частки майна у разі виходу учасника зі складу засновників;
- документальної обґрунтованості розрахунків втраченого заробітку (від несвоєчасної виплати компенсації заподіяної шкоди у разі втрати працездатності та в інших випадках);
- документальної обґрунтованості цільового витрачання бюджетних коштів;
- документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств: Закон України від 17 листопада 2009 р. № 1720-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 8. – Ст. 51.
7. Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження»: Закон України від 4 листопада 2010 р. № 2671-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення // від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122
9. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України № 105/2007 від 12 лютого 2007 року // Офіційний вісник України від 23.02.2007. – 2007. – № 11. – С. 7.
10. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Указ Президента України від 06.04.2011 № 383/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>.

11. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
12. Про утворення територіального органу Національної поліції: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 р. № 830 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-2015-п. 12](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-2015-п.12)
13. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України. : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1343 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.
14. Про затвердження положень про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр та територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 05.11.2015 р. № 1359.
15. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 12.10.2009 р. № 436 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09>.
16. Пропозиції Генеральної прокуратури України щодо організаційно-практичних заходів протидії “рейдерству” : Лист Генеральної прокуратури України від 06.10.2006 № 12/1/1-109вих-06.
17. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство / [упоряд. Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк та ін.]. – Тернопіль: Вид. Терно-граф, 2008. – 424 с.
18. Астахов П. А. Противодействие рейдерским захватам / П. А. Астахов. – М.: Эксмо, 2007. – 240 с.
19. Зеркалов Д. В. Антирейдер: пособие / Д. В. Зеркалов. – К.: Дакор; КНТ; Основа, 2007. – 224 с.

20. Берlach Ю. А. Правове визначення рейдерства / Ю. А. Берlach // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С. 60–62.
21. Нестеренко В. Ю. Управління ризиком рейдерського захоплення на прикладі автотранспортних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (автомобільний транспорт і дорожнє будівництво)» / В. Ю. Нестеренко. – К., 2010. – 19 с. 13
22. Андреев Д. О. Адміністративно-правові засоби захисту прав власників цінних паперів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Д. О. Андреев. – К., 2008. – 20 с.
23. Єфименко А. Рейдерство або ринок контролю / Анатолій Єфименко // Юридичний журнал. – 2008. – № 11. – С. 116–122.
24. Живко З. Б. Рейдерство: фермент ринкової економіки: монографія / Зінаїда Богданівна Живко. – Львів: Ліга-Прес, 2009. – 270 с.
25. Видяпин О. Рейдер, слабых мест любитель. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.liga.net/interview/NI060037.html>
26. Москаленко С. М. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби / С. М. Москаленко // Юридичний журнал. – 2007. – № 3. – С. 117–119.
27. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості 1. Панасенко Р. А. Щодо криміналізації та тлумачення «рейдерства» в Україні / Р. А. Панасенко // Вісник ЛугДУВС ім. Е. О. Дідоренка. Спецвипуск. – 2010. – № – С. 21–29.
28. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородний, Г. Л. Вознюк. – 3-тє вид., доп. та переробл. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 844 с. 33. Словник іншомовних слів / Уклад.- С.М. Морозов, Я.М. Шкарупа.- М.: Наук. думка, 2000.- 680 с.

29. Зеркалов Д. В. Рейдеры: пособие / Д. В. Зеркалов. – К.: КИТ, 2007. – 188 с.
30. Рейдер (економіка). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
31. Кальман О. Г. Рейдерство: причини та заходи протидії / О. Г. Кальман, М. А. Погорецький // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Зароріжжя: ЗЮІ ДДУВС, 2009. – № 3. – С. 150–160.
32. Чернявський С. С. Поняття та сутність рейдерства. Стан і перспективи поширення цього явища в Україні. Розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ: зб. метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, Я. В. Монастирський; за заг ред. П. В. Коляди. – К.: УВПД ГШ МВС України, 2010. – С. 96–144.
33. Москаленко С. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблем боротьби / С. Москаленко // Юридичний журнал. – К.: Юстініан, 2007. – № 3(57). – С. 117–119. 14
34. Привалов А. Рассуждение о рейдерстве по методе барона Кювье / А. Привалов, А. Волков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www:/comuptionet/ru/>.
35. Орлеан А. Щодо криміналізації рейдерства / А. Орлеан, Р. Дурдієв // Вісник прокуратури. – К.: ГПУ, 2007. – № 8(74) – С. 83–88.
36. Гуторова Н. О. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство / Н. О. Гуторова // Юридичний радник. – 2007. – № 2. – С. 6–9.
37. Берлач Ю. А. Правове визначення рейдерства / Ю. А. Берлач // Південноукраїнський правничий часопис. – Одеса: ОДУВС, 2009. – № 1. – С. 60–62.
38. Берлач Ю. А. Адміністративно-правове забезпечення протидії рейдерству в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - Київ, 2014. - 20 с.

39. Буркальцева Д. Д. Рейдерство як загроза економічній безпеці держави // Формування ринкових відносин в Україні. - 2013. - № 5. - С. 34-40
40. Вівчар О. І. Перманентна генерація розвитку рейдерства в контексті деструктивних економічних явищ // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2014. - Вип. 3. - С. 25-30.
41. Головань І.В. Рейдерство – модний термін чи зручна ширма? // Вісник господарського судочинства. – 2008. – №6. – С. 125-128
42. Єдиний державний реєстр судових рішень // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>
43. Эффективная работа антирейдерской комиссии – шаг к модернизации и наведению порядка с бизнес-климатом / Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України // Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246826477
44. Ісар І. В. Рейдерство в Україні як одна з перешкод розвитку ринкової економіки // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2013. - Вип. 1. - С. 352-356
45. Моніторинг рейдерських атак в Україні за січень-лютий 2015 р. (відповідно до повідомлень ЗМІ) // Український інститут дослідження екстремізму. – 2015. – 13 с.
46. Стеців Л. П. Превентивний захист від рейдерської атаки: методичні засади // Науковий вісник НЛТУ України. - 2014. - Вип. 24.2. - С. 298-303
47. Туєв О. А. Кримінологічні засади протидії рейдерству: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2013. - 18 с.
48. Фальшовник Д. В. Рейдерство як різновид протидії законній господарській діяльності // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. - 2014. - Вип. 1. - С. 312-322.
49. Хатнюк Ю. А. Визначення поняття рейдерства та його характеристика у законодавстві України // Науковий вісник Львівського державного

- університету внутрішніх справ. серія юридична. - 2013. - Вип. 4. - С. 174-185
15
50. Бєліков О. Рейдерство в Україні — реалії сьогодення // Юридичний журнал. 2007. № 4. С. 105–109.
51. Кахович О. О. Рейдерство в Україні: типи, суб'єкти, чинники та особливості // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. Вип. 3, Т. 2. С. 91–93.
52. Литвак О., Кучеренко І. Проблема рейдерства очима кримінолога та цивіліста // Вісник Національної академії прокуратури України. 2010. № 4. С. 40–44.
53. Федоров Ю. А. Рейдерство и корпоративный шантаж (организационно-правовые меры противодействия). М. : Волтерс Клувер, 2010. 480 с.
54. Федчак І. А., Ільницький В. Я. Рейдерство: поняття та заходи протидії // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4. С. 408–416.
55. Москалик О. М. Рейдерство в Україні як загроза національній безпеці / О. М. Москалик // Механізм правових регулювань правоохоронної та правозахисної діяльності. – 2010. – № 5. – С. 18.
56. Кальман О.Г. Рейдерство: причини та заходи протидії / О.Г. Кальман, М.А. Погорецький // Закон и право. – 2008. – № 3. – С. 87.
57. Андрушків Б. М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта. – Тернопіль : Тернограф, 2008. – 424 с.
58. Варналій З.С. Основні передумови та шляхи подолання рейдерства в Україні [Електронний ресурс] / З.С. Варналій, І. Мазур // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, 2007. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juli/1.htm>.

59. Беліков О. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення // Юридичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 105-109.
60. Денисюк С.Ф. Громадський контроль як гарант законності у адміністративній діяльності правоохоронних органів України / С.Ф. Денисюк. – Х.: Золота миля, 2010. – 368 с.
61. Аналітична довідка : матеріали комітетських слухань Верховної Ради України “Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів і виконавців”. – К. : Міжвідом. наук.-дослід. центр з пробл. боротьби з організованою злочинністю при РНБО, 2008. – 127 с.
62. Рейдерство в Україні: сутність та засоби протидії / Камлик М. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.pdf.
63. Корпоративні конфлікти: кримінальні способи та методи встановлення контролю над підприємством : метод. рекомендації / Ущиповський В. Ф., Сахарова О. Б., Лопатін С. І. та ін. – К. : Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2007. – 63 с.
64. Державна протидія рейдерству в корпоративному секторі економіки України / Таращанська О. Б. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10tobseu.pdf.
65. Задихайло Д. Корпоративне управління : навч. посіб. / Д. Задихайло, О. Кібенко, Г. Назарова. – Х. : Фоліо, 2003. – 687 с.
66. Вознюк В. В. Рейдерство як інструмент боротьби за інтереси / В. В. Вознюк // Європейські перспективи. – 2010. – № 3. – С. 67–72.
67. Панасенко Р. А. Щодо визначення поняття рейдерство / Р. А. Панасенко // Держава та регіони, Серія: Право. – 2009. – № 4. – С. 171–174.
68. Таращанська О. Б. Державна протидія рейдерству в корпоративному секторі економіки України [Електронний ресурс] / О. Б. Таращанська //

- Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2010_2/txts/10tobseu.pdf
69. Мальська М. П. Корпоративне управління: теорія та практика : підручник / М. П. Мальська, Н. Л. Мандюк, Ю. С. Занько. – К. : ЦУЛ, 2012. – 360 с.
70. Колесник М. А. Зарубіжний досвід протидії рейдерству та можливості його використання в Україні [Електронний ресурс] / М. А. Колесник // Право і безпека. – 2010 р. – № 5. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_5/PB-5/PB-5_2.pdf
71. Варналій З. С. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання / З. С. Варналій, І. І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2 (3). – С. 129–136.
72. Грек Б. М. Поняття та історичні передумови розвитку рейдерства в Україні [Електронний ресурс] / Б. М. Грек, Т. Б. Грек // Адвокат. – 2010. – № 9 (120). – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Advokat/2010_9/2010-9-Grek.pdf
73. Семенов А. А. Государственные институты в системе международных корпоративных слияний и поглощений [Електронний ресурс] / А. А. Семенов // Вісн. Донец. нац. університету. 2012. – № 1. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal//Soc_Gum/VDU_ekon/2012_1/VDU_2012_1/164.pdf